

סדר תנאים ואמוראים

(מחזור ויטרי: סדר מקבלי התורה ולומדיה)

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ובנביאים (מ"ו ל"ג לנביאים ובנביאים) לעתניאל, (מ"ו מוסיף: ועתניאל) לאהוד, לשמגר, לדבורה, ודבורה (מ"ו ל"ג ודבורה, ומוסיף וברק), לגרעון, לאבימלך, לחולע, ליאיר הגלעדי, לפנחס, ליפתח, לאבצן, לאלון, לעכרון, למנוח, לשמשון, לאלקנה, לעלי, לשמואל, לגר, לשלמה (מ"ו לשמעיה), לעידו, (מ"ו לאחיה) השילוני, לאלהו, (מ"ו לאלישע), למיכיהו לעובדיהו, ליונה, לאליעזר, ליהודע, לזכריה בנו, להושע, לעמוס, לישיעיהו, למיכה המורשתי, ליואל, לנחום (מ"ו ל"ג לנחום), לחבקוק, לצפניה, לירמיה, ליחזקאל, לחולדה, לחגי, לזכריה, לעזר' (מ"ו לעזריה, ועזריה) לכנסת הגדולה, ומי הם זרבלל, ישוע, נחמיה, מרדכי (מ"ו בלשן, מספר, בגוי, רחום, בענה), וכנסת הגדולה לשמעון הצדיק, (מ"ו ושמעון הצדיק לאנטיגנוס), ואנטיגנוס ליוסף בן יועזר, ליוסף (מ"ו בן יוחנן, ליהושע) בן פרחיה, לניחאי הארכלי (מ"ו ממדינת ארבל), לשמעון בן שטח, ליהודה בן טבאי, לר' יוחנן בן זכאי (מ"ו ל"ג), לשמעיה ואבטליון, להלל הזקן שעלה למדינה (מ"ו ממדינת בבלי) בראשונה, והוא היה אב בית דין, ומן הלל נקראו נשיאים, והלל מסר לשמעון בנו, לגמליאל הזקן, לשמעון בנו (מ"ו והלל מסר לרשב"ג הזקן, לשמעון בנו; ונסח ראשון עיקר, אלא שצריך להוסיף לגמליאל דיבנה, לשמעון בנו) לר' יהודה הנשיא הוא רבנו הקדוש, לרבן גמליאל בנו, לר' יודן אחי (אולי צ"ל אחיו, והוא ר' יודן ברבי, אע"פ שאינו אלא חאר לחשיבות), לר' חנינה (מ"ו ר' חנני) הנולד באושיא (מ"ו באוסיא), לר"ג היושב באושיא ומושבו בית שערים, לר' יודן בצפורי, לר"ג בטבריא, לר' יהודה הנשיא גדול הדור

הדור, לר"ג, להלל (מ"ו לר' הלל) י. ואלו הן נשיאי ישראל.
הלל הזקן, ושמעון בנו, (מ"ו ורבן שמעון שנהרג עם ר' ישמעאל
בן אלישע) ז. הללו בבית שני, ובשנת ששי (מ"ו ש"ע, וצ"ל ש"פ)
למנין שטרות חרב הבית, יהי רצון מלפני הקב"ה שיכנה במהרה
בימינו. ורבותינו כך כולליו אותם, הלל, ושמעון אב גמליאל הזקן,
ושמעון וזקנים (מ"ו של זקנים וגמליאל דיבנה), ויהודה אב שמעון
(צ"ל ושמעון אב יהודה) ובן רבן גמליאל, ויהודה (מ"ו בנו מח),
ור' ירמיה בנו של ר' זוטרא (מ"ו זעירא) בן ט' אבל לר' י' נשיאים
(מ"ו בן ט' אבות לו נשיאים), ואח"כ רבן גמליאל ורבי יהודה
ורבן גמליאל ור' הלל, ותינוקות שמחו, ובאותו זמן נוהג נשיאות
רבן

(י) אמר שר"ל זה ימים רבים הייתי מטער כי ראיתי החכם שמואל
Petit אשר לא מישראל הוא, והוא בספרו *Observationum libri 3*
הנדפס בפאריז בשנת 1642 מביא ראיות מספרי חכמיהם וידי הקיסרים
על מציאות רבן גמליאל אחרון, אשר לא נזכר שמו בכל ספרי ישראל,
והיה נשיא בארץ ישראל בשנת ד' אלפים קע"ה (היא שנת 415 למנינם),
והנה שמחתי כמולא שלל רב בראיותי כאן בסדר תנאים ואמוראים נזכר
רבן גמליאל אחר הבלתי נזכר בשאר ספרים, והוא הוא זה שמואל החכם
Petit; אח"כ בקשתי ומצאתי כי בעל ס' יוחסין בסדר אמוראים בסוף
אות גימ"ל מזכיר בשם ספר הגאונים (נראה שהוא זה סדר תנאים
ואמוראים) רבן גמליאל בתראה בשנת תק"ל לשטרות, והנה זה שמו בלא ספק,
כי בשנת תק"ל לשטרות, שהיא שנת שלשת אלפים חתקע"ט, עדיין היה
רבנו הקדוש קיים, כאשר העידו רב עירא והראב"ד, ואיך יהיה זה
עלמנו זמנו של רבן גמליאל בתראה, שהיה בנו של יהודה, בנו של גמליאל,
בנו של הלל, בנו של יהודה, בנו של גמליאל, בנו של רבנו הקדוש?
והנה שנת תק"ל לשטרות היתה בסוף ימיו של רבנו הקדוש, ורבן גמליאל
בתראה היה דור שנינו לרבנו הקדוש, וקרוב הדבר שנמשכו ביניהם
מחלים שנה, א"כ נראה להגיה בלשון היוחסין שנת חש"ל במקום תק"ל,
והוא שנת ארבעת אלפים קע"ט, והיא שנת 419 למנינם; ולפי זה נזכר
של רבן גמליאל בתראה שהזכירו הגאונים, וזמנו הנזכר בספרי אומות
העולם, זמן אחד הוא. ודע כי בספר יוחסין במקום הנזכר טעות אחת
בפלה בדפוס, כי במקום שכתוב ויהודה נשיא בנו אשר תקן העבור,
צ"ל ויהודה נשיא והלל בנו אשר תקן העבור; וזה מוכח בהדיא ממה
שאמר אח"כ ורבן גמליאל בנו של זה הלל. ודע כי הדפוסים אשר לפני
מס' היוחסין הם דפוס קראקא ואמשטרדם.

(א) אמר שר"ל נריך להוסיף בין שמעון לשמעון גמליאל בנו.

רבן גמליאל ורשב"ג. ור' יהודה הנשיא בן רבן שמעון (מ"ו בנו
 של רשב"ג) בנו (אולי: ובנו) של ר' יהודה הנשיא ורבן (אולי:
 דבן) גמליאל בנו (מ"ו ל"ג בנו), ור' יהודה הנשיא (מ"ו נשיאה)
 ור"ג בהרעה בשנת הק"ל (מ"ו תק"ו) שנים. בימי רבנו הקדוש
 ירד רב לבבל, והורה איסור והיתר והלכות (מ"ו ל"ג) בנהרדעא,
 ומצא את ר' אבא מנהיג סדרות בבבל, וכל זמן שהיה קיים לא
 ניהג רב סדרות עד שמת (מ"ו ונפטר) ר' אבא, ורב שמואל ורב
 הונא קמא היו מנהיגים בנהרדעא, וניהג רב סדרות בנהרדעא
 ב"ח (מ"ו כ"ה שנים), ונפטר בשנת תקס"ה (מ"ו תקנ"ה) למנין
 שטרות, וניהג אחריו שמואל סדרות שנים, ונפטר בשנת תקס"ה,
 והיתה מדינת נהרדעא בישיבה בימי יהויכין עד שנאסף שמואל,
 שהן תר"ן שנים (מ"ו ל"ג שהן תר"ן שנים). ובא פפא בר נצר
 (מ"ו בן נצר) פולמוסא והחריב אותה בשנת תק"ע, ובאותו הזמן
 היה ר' יוחנן (מ"ו בארץ ישראל) והיה מנהיג שררה ונאסף בשנת
 תק"ץ, ונאסף ריש לקיש קודם ר' יוחנן שנה אחת, ואח"כ באו
 (מ"ו ל"ג באו) רב הונא ורב חסדא ועשו (מ"ו שתי) ישיבות, והלך
 רב חסדא למחוזא (מ"ו למחסיא) ועשו אותו ראש ישיבה, ובנה
 בית רב (מ"ו וזכה אותן) ד' שנים, ומתיבתא דרב הונא בנהרדעא,
 ונאסף רב הונא בשנת תר"ח ורב חסדא בשנת תר"ב, ואחריו
 רב נחמן בר יעקב בשנת תרל"א, ואחריו רבה בר רב הונא
 ונאסף בשנת תרל"ג, ואחריו רבה בר נחמני בשנת תרמ"ה, ואחריו
 רב יוסף בר חמא (מ"ו רבה בר יוסף) בשנת תרמ"ד (מ"ו תרמ"ז),
 ואחריו אביו בשנת תרמ"ז (מ"ו תרמ"ח), ואחריו (מ"ו רבה)
 בריה דרב יוסף בר חמא בשנת תרס"ל (מ"ו תרס"ג), ובו ביום
 נהרגו בניו של רב פפא¹ ואחריו רב נחמן בר יצחק בשנת תרס"ד
 (מ"ו תרס"ז), ואחריו רב פפא בשנת תרס"ג (מ"ו תרפ"ו), ואחריו
 רב זכיר בשנת תרצ"ו, ואחריו רב דימי מנהרדעא בשנת תרצ"ט,
 ואחריו

¹ אמר שד"ל נראה כי לכך מזכירין שמונים כסוים מסכתא, לומר
 ז"ע, לו הי"ד.

ואחריו רב כהנא בשנת חשכ"ב (מ"ו בשנת ברק"ח), ואחריו מר
 זוטרא בשנת חשכ"ד (מ"ו בשנת חשכ"ו), וכו' ביום היתה זיעה
 גדולה בעולם ונודעוזה הארץ, ואחריו (מ"ו רב אהא בריה דרבא
 בשנת חש"ל, וכו' ביום בלע החלי את הירח ו) נראו כוכבים ביום,
 בשנת חק"ל בימי רבנו הקדוש ירד איסור חרשל"ג (מ"ו ל"ג בשנת
 חק"ל וכו', וגורם במקומם: ואחריו רבינא בשנת חשל"ג), ואחריו
 רב אשי בשנת חשל"ח (מ"ו חשל"ה), ובשנת חשמ"ב נאסף רב
 יימר ונראה עמוד אש ברקיע ועמד ל' יום (מ"ו ל"ג ל'), בשנת
 חשנ"ג נאסף רב ריש גולה (מ"ו רב הונא ראש גולה), בשנת
 חשס"ב נאסף רב אירי בר אבין, בשנת חשס"ד (מ"ו חשס"ו)
 נאסף רב נהמן בר רב הונא (מ"ו בריה דרב הונא), וגור ארגור
 (מ"ו ארגור, ובחשובת רב שרירא כחוב יזגור, והוא Jezdegird
 או Jadigerde) מלך פרסיים על אבותינו לחלל שבתות, בשנת
 חשע"ט נאסף (מ"ו רבה בריה דרב אשי, בשנת חשפ"ב נאסף)
 רב סמא (מ"ו רב המא) בריה דרבא, ונהרג (מ"ו הונא) בר מר
 זוטרא ראש גולה ונמסרו יהודים למלכות, בשנת חשע"ח (מ"ו
 חשפ"ח) הרסו בתי מדרשות, וגזרו על היהודים להיות כדון (מ"ו
 כדון) פרסיים, ונאסף רבה חוספאה, בשנת חשצ"ג נדדה הארץ
 למלך פרסיים פרח (מ"ו עוד נדדה הארץ ונהרג פירח מלך
 פרסיים, והוא Pheroces), בשנת חתי"א (מ"ו נאסף) רבינא סוף
 הוראה, ונסתם (ראוי להוסיף: התלמוד), ואחו רבנן סבוראי (י'
 ואלה

י) אמר שד"ל מפני שזכר נאמרו נפירות השם הזה דברים בטלים,
 ראיתי להזכיר כאן כי סבורא ענינו תלמיד, כאשר מלאנו בירושלמי,
 שנת דף י"ד ע"א מה יעבד הדין סבורא דלא יליף ולא שמש. והנה
 רבנן סבוראי אולי קראו ענמס כן, לומר שאינם אלא תלמידי האמוראים,
 על דרך שהאמוראים קראו ענמס כן כאלו אינם אלא התורגמנים של
 חכמי המסנה המשמיעים אל העם מה ששמעו מהם. ואולי נ"כ כיון
 שהפרסיים הרסו בתי מדרשות ונטלו מישראל כח המשפט לדון בדיניהם.
 וגזרו על היהודים ללכת בערכאות של פרסיים, לא נשארו בישראל
 דיירים וראשי ישיבות, ולא שרו חכימא למחוי כתלמידיו, וגם אם נהפך
 היו דנים, היו מוכרחים לקרוא ענמס תלמידים בעלמא.

ואלה שמותם, רב אחאי (ועל מלח אחאי כחוב בני שיטי: גביא)
 (מ"ו מכר חתים, ואולי צ"ל מ"י) הארגיות (מ"ו רב גברא מארגווחא),
 רב אחא בר רב (מ"ו ל"ג רב) נהילאי, רבנא סמא בר רבנא
 יהודה, רב שמואל מפומבדיתא, רבינא בר אומציא, רב אחדכו
 בר קטינא, מר (מ"ו ומר) זוטרא בריה דרב חמא (מ"ו בני רב
 חנא), וכימיהם יצא מהמייט (מ"ו מחומט) בשנת תתס"ח (מ"ו
 תתכ"ח וזה טעות, וצ"ל תתקכ"ח או תתקכ"ה, ומברייתו של
 עולם יש היום תרמ"ד (מ"ו אלף ותרמ"ו), ולמנין יונים אלף וקצ"ה
 שנים, שנת קע"ב לאחר חרבן (מ"ו לחרבות הבית בשניה) שלמו
 ד' אלפים, והיו התנאים (מ"ו וחנו תנאים) קודם חרבן (מ"ו
 לחרבות) הבית ק"פ (מ"ו קצ"ו) שנה.
 חכמים שהיו בכל (מ"ו שבכל) דור ודור. תחלת חכמים היה
 שמעון שהיה בישיבת אנשי (מ"ו ל"ג אנשי) כנסת הגדולה, והוא
 ריבץ תורה בישראל, ואחריו אנטיגנוס, ואחריו (מ"ו ל"ג) יוסף
 בן יעזר ויוסף בן יוחנן, ואחריהם יהושע בן פרחיה וניתאי הארכלי,
 ואחריהם יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, ואחריהם שמעיה
 ואבטליון, ואחריהם הלל ושמאי, והלל הוא עלה מכבל בראשונה,
 והוא היה (מ"ו ל"ג היה) אבי נשיאה (מ"ו מבי נשיאה) ואחריו
 דבן שמעון בנו, ואחריו רבן גמליאל בנו, ואחריו רבן שמעון בן
 גמליאל, ואחריו רבי ור' נתן. הרי אלו כלם תנאים הם.
 מימות משה עד הלל הזקן (מ"ו ועד הלל) סדרו משנה מ"ו היו
 שש מאות סדרי משנה) כמו שנתן הקב"ה למשה (מ"ו בסיני),
 ומן הלל ואילך זיעה לעולם (מ"ו העולם ול"ג זיעה) וחלשה כבוד
 תורה (מ"ו כבודה של תורה), ולא היו מהלל ומשמאי ששהת
 (sic) סדרי משנה (מ"ו ולא תיקנו הלל ושמאי אלא שש סדרי'),
 והן (מ"ו והיו) אנשי משנה מהלל ועד רבי ור' נתן, והוא (מ"ו והן)
 הן) סוף משנה. רבה (מ"ו רב רבא) הוא התחיל בהוראה,
 מרבה (מ"ו מרב הונא) ועד רב אשי (מ"ו ורבינא) מאתים וארבע
 שנה היו (מ"ו ד' שנה היו), והם היו סוף הוראה. ואחריהם
 רבנן סבוראי שבכותם נמתחו השמים ונרקעה הארץ, עד רב
 גירא

גידא (מ"ו נוזא) ורב סמונא (מ"ו הונא) שהיו סוף סבוראי, ולא
 הזיפו ולא הפליגו מדעתם כלום, אלא חקנו פרקי של כל (מ"ו
 פרקים שבכל) תנויי כסדרן. והרי לך סדר תנאים. שמאי והלל
 בבית שני (מ"ו היו בבית) בסנהדרין, וריב"ז קבל מהם, והיה
 בחרבן הבית, ולאחר חרבן הבית קבע ישיבה לתורה ביבנה מ'
 שנה, ור' אליעזר ור' יהושע ורבן גמליאל קבלו מריב"ז, ור'
 טרפון ור' עקיבא ור' ישמעאל קבלו מר' אליעזר (מ"ו ור' יהושע),
 ור' יהודה ור' יוסי ור' מאיר ור' יהושע ור' שמעון (מ"ו ור' מאיר
 ור' יהודה ור' יוסי) ור' נחמיה ור' אלעזר בן שמעון קבלו מר'
 עקיבא (מ"ו קבלו מר' טרפון ור' עקיבא ור' שמעון), ורבי ור'
 נמן קבלו מר' מאיר וחבריו, ור' חייא ור' שמעון ברבי ובר קפרא
 ור' חנינא (מ"ו חנינא) קבלו מהם (מ"ו קבלו מרבי). הרי לך סוף
 כל התנאים (מ"ו סוף תנאים).

תחלת אמוראים. רב מבבל ור' יוחנן מא"י (מ"ו רב ושמואל
 בבבל ור' יוחנן וריש לקיש בא"י, תלמידי דרב ושמואל רבהנא
 ורב כהנא ורב אסי ורב יהודה ורב נחמן, למטה מהם (מ"ו
 מוסיף: רב חסדא ורב ששת, למטה מהן) רבה ורב יוסף,
 למטה מהן אבוי ורבא, למטה מהן רב פפא ורב הונא בריה דרב
 יהושע, למטה מהן רבינא ורב אשי סוף הוראה. ותלמידי דר'
 יוחנן (מ"ו מוסיף: ריש לקיש) ור' יהושעבן לוי ור' אלעזר, למטה
 מהן עולא ורב אבהו (מ"ו אבא), למטה מהן ר' אמי ור' אסי,
 ואחריהם רב גידא (מ"ו זנא) ורב סימונא סוף סבוראי (מ"ו סוף
 חברא (וצ"ל סוף סברא) ור' יונתן סוף מעשה). מכאן ואילך אחה
 למד בתנאי ואמוראי הי רבה והי תלמידא והי בר זוגיה, אינך
 דהוו תלמידיהו בתרייהו לא הוו חשיב להו (מ"ו לא קחשיב להו).
 כל סתם משנה רבי מאיר, (מ"ו כל) סתם ברייתא (חיד"א
 תוספתא) ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה בר אלעאי, סתם
 ספרי רשב"י, וכלהו אליבא דר' עקיבא, (מ"ו מוסיף: והן חיד"א
 והם היו) תלמידי ר' עקיבא ולא (מ"ו ראו) ר' עקיבא, שלא היו

עמו

עמו בדור אחד, אלא הפלינו על דעתו (חיד"א ל"ג ולא ראו וכו', וגזרם: ולאחר מותו נחלקו על דעתו. ובספר הקנה: וכולהו תלמידי ר"ע הם, והם איפלינו אליבא דר"ע, ואת ר"ע לא ראו, למה, כי לא היו עמו בדורו, אלא פליגי בדבריו על דעתו). אמר בן עזאי כל חכמי ישראל בעיני (מ"ו וחיד"א לפני) כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה, ומנו, ר' (חיד"א ל"ג ר') עקיבא בן יוסף, ור' יהושע בן קרחה הוא בנו של ר' עקיבא הקרח. ור"ג שהיה בימי ר"ע בן יוסף הוא אבי אביו של רבנו הקדוש, ורבנו הקדוש בר זוגו של ר' נתן הוא בן בנו של ר"ג. כל אחרים אומרים הוא ר' מאיר (חיד"א מוסיף: כשהיה אומר דבר משם רבו אלישע בן אבוייה שנקרא אחר, היו אומרים עליו אחרים אומרים), וכל יש אומרים ר' נתן. כל ר' יהודה (מ"ו וחיד"א סתם כמשנה, חיד"א מוסיף ובריתא) מפליג (מ"ו שמפליג, חיד"א שחולקים) עם ר' יוסי ור' מאיר ועם חכמים (חיד"א ל"ג. ועם חכמים, ומוסיף ור' שמעון ור' נחמיה ור' אלעזר) הוא ר' יהודה ברבי אלעאי. כל ר' שמעון

(א) אמר שר"ל: הגאון חיד"א דקה הנסחא הזאת, כי נש"ס משמע כהדיא שראו את ר"ע ותלמידיו ממש היו, והוא אומר שאין הנסח הזה אלא תוספת שהוסיפו, ואיזה תלמיד כתב כן. ואני אומר מהיכן נא לו לאותו תלמיד להוסיף על תלמידי ר"ע היותר מפורסמים לא ראו אותו? וכל הנקידים בחכמת הקריטיקא יודעים כי פעמים רבות הנסח היותר זר הוא הקדמון והאמתי, והנראה מתוקן אינו אלא תיקון שחקני האחרונים. וכבר עלה בדעתי לומר שאע"פ שיודעים היו הגאונים בעלי המגלה הזאת שר' מאיר וחבריו היו בדורו של ר"ע ותלמידיו ממש היו, אף גם זאת מפני ההדיוטות אמרו שלא היו בדורו. וטעם הדבר כי הנה כל הרווחה המסנה והתלמוד מלאים ממחלוקות ר' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון יתמה ויאמר: הואיל ואלה כלם תלמידי ר"ע היו, איך היה שחלקו כמעט בכל ענין וענין? ואם כל הענינים שחלקו בהם לא שמעו אותם מרובם, אי"כ מה למדו מרובם? לפיכך התחכמו הגאונים או אחד מהם ואמרו שלא ראו אותו ולא היו בדורו, אלא קבלו תורתו על ידי אמלעי ומתוך כך נולדו להם ספקות איך היו דבריו, ונחלקו בחקירת מה אמר ר"ע, וכל מחלוקות אינן אלא אליבא דר"ע, לדעת מה היתה דעתו, אמנם אחרי ראיתי כי עוד נשארו במגלה הזאת ענינים תמוהים ובלתי מדוקדקים, אמרתי אולי גם זה כאחד מהם.

שמעון סתם הוא רשב"י. (מ"ו והיד"א כל ר' אלעזר במשנה
 (חיד"א ובריתא) סתם הוא ר' אלעזר בן שמוע) כל ר' אליעזר
 במשנה (חיד"א ובריתא) סתם הוא ר' אליעזר בן הורקנוס. כל
 ר' יהושע סתם במשנה (חיד"א ובריתא) הוא ר' יהושע בן חנניה
 (מ"ו חנינא) שהיה בימי קיסר. כל תקנה סתם היא תקנת עזרא.
 כל מקום ששנינו הראשונים (מ"ו והיד"א בראשונה) תקנו כך וכך,
 ואין שם שם חכם, כך הלכה. כל מקום ששנינו במשנתנו במה
 דברים אמורים, אימתי בזמן (מ"ו ל"ג בזמן), באמת, הלכה למשה
 מסיני. וכל סתם משנה הלכה. מחלוקת ואח"כ סתם הלכה כסתם
 (מ"ו והיד"א סתם ואח"כ מחלוקת אין הלכה כסתם. סתם במשנ'
 ומחלוקת בבריתא הלכה כסתם). מחלוקת במשנה וסתם בבריתא
 אין הלכה כסתם. לפיכך כל מקום שחלוקין שני חכמים בחוספתא
 בספרא ובספרי וסתם במשנה (מ"ו במתניתא, חיד"א במתניתין)
 כחד מניהו, הלכה כמאן דסתמא מתניתין (מ"ו דסתמא מתניתא).
 כוותיה. וכל מלחא דאפליגו בה במתניתין (מ"ו במתניתא), וסתמא
 בבריתא (מ"ו כחד מניהו), לית הלכתא כהיא ברייתא. וכל מקום
 ששנינו חזרו בית הלל והורו (מ"ו וחיד"א להורות) כב"ש, הלכה
 כב"ש, אבל בכל שאר מקומות שחולקין ב"ש וב"ה הלכה כב"ה,
 הו"פ מוז' בש"א מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין את הידים, וב"ה
 אימרים נוטלין את הידים ואח"כ מכבדין את הבית, שהלכה
 כב"ש, ולמי שמהפך ושונה (מ"ו אותה, חיד"א אותם ושונה אותם),
 אף כזו הלכה כב"ה. וכל עדות שהעידו בבחירתא, פי' במסכת
 עדויות (מ"ו וחיד"א פי' וכו' ל"ג), דבר ברור הוא. וכל מקום
 ששנו לחלוק (מ"ו וחיד"א ששנים חלוקין) ואח"כ (מ"ו והיד"א ואחד)
 מכריע, הלכה בדברי המכריע, ומכריע לאו בהדיהו (מ"ו הוא,
 אלא, חיד"א הוה, אלא). לאחר זמן, ופלוג על חד מניהו. וכל
 מקום שנחלק ר' עקיבא עם יחיד הלכה כמותו, לפי שהלכה כר"ע
 מחברו ולא מחבריו. (מ"ו והלכה כרבי מחברו ולא מחבריו)
 והלכה כר' יוסי מחברו ולא מחבריו. ר' מאיר ור' יוסי הלכה
 כר' יוסי. (מ"ו וחיד"א מוסיפין: ר' יהודה ור' יוסי הלכה כר'
 יוסי)

יוסי, ר' שמעון ור' יוסי הלכה כר' יוסי, ר' אליעזר בן יעקב (חיד"א ל"ג, וגורם ר' נחמיה) ור' יוסי הלכה כר' יוסי) ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה, והלכה כמותו (מ"ו כר', חיד"א כר' יהודה) בכל עירובין (חיד"א בעירובין) אבל לא במחיצות. ור' מאיר ור' שמעון שמחמירין הלכה כמותן (מ"ו מי שמחמיר הלכה כמותו, חיד"א הלכה כדברי המחמיר). והלכה כר' שמעון בכולה שבת, ואפילו בדבר שאין מחבין, כגון הוציא (מ"ו וחיד"א הוצאת דם בתולים) שאינו מחבין לחבורה אלא לבעילה (מ"ו וכגון פקק החבית שאינו מחבין לסחיטה אלא לפקק חביתו, ושניהן מותרין), חוץ ממוקצה מחמת איסור שאין הלכה כמותו (חיד"א אבל במוקצה מחמת איסור דאורייתא אין הלכה כר' שמעון). ר' יהודה ור' נחמיה הלכה כר' נחמיה. ר' יהודה ור' אליעזר בן יעקב הלכה כר' אליעזר בן יעקב (חיד"א מוסיף: והלכה כר' אליעזר בן יעקב בכל מקום, דקי"ל משנת ראב"י קב ונקי). ר' מאיר ור"ג הלכה כר"ג. רבי ור' אלעזר בן שמוע (מ"ו וחיד"א שמעון) הלכה כרבי. רבי ור' יוסי (מ"ו בר' יהודה) הלכה כרבי. רבי ור' ישמעאל (מ"ו וחיד"א בר' יוסי) הלכה כרבי (מ"ו וחיד"א ואם אמר (חיד"א ר' ישמעאל בר' יוסי) משום אביו הלכה כאביו (חיד"א כמותו). רבי ור' שמעון בן אלעזר הלכה כרבי). וכל מקום שאמר (מ"ו ששנה) ר' אלעזר בן שמעון (חיד"א ר' שמעון בן אלעזר, מ"ו ר' אלעזר) בלא מחלוקת, הלכה כמותו. והלכה כר' יהושע (מ"ו וחיד"א בן לוי) בכל מקום במשנה (חיד"א ל"ג במשנה). רבי ורשב"ג הלכה כרשב"ג. ר' טרפון ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. (מ"ו וחיד"א מוסיפין: ר' ישמעאל ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. ר' יוחנן בן נורי ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. ר' אליעזר ור' עקיבא הלכה כרבי עקיבא. ר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע). ואע"פ שאמרו חכמים, חיד"א שנתנו חכמים כלל

(1) אמר: שד"ל. בכל כללי התנאים אשר העמקתי עד כאן מלחתי נסח. הנאון חיד"א משונה מאד בהקדמה ואחר, ונלחתי לרעום כל החילופים ההם, אחרי ראיתי כי אל מקום אחד הכל הולך.

כלל לומר) פלוני ופלוני הלכה בפלוני, היכא דאיכא רבנן (מ"ו וחיד"א ל"ג) אמוראי (מ"ו וחיד"א מסיפים בתראי) דקיימו כחד מנייהו, הלכתא כותיה. והיכא דמקשינן (מ"ו דקא מקשו, חיד"א כל היכי דפליגי) חרי חנאי או חרי אמוראי אהדדי ולא אתמר הלכתא לא כחד ולא כחד (מ"ו וחיד"א לא כמר ולא כמר, מ"ו מוסיף: חזי) אי איכא רבה בהדי תלמידא אין הלכה כתלמיד במקום הרב (חיד"א לית הלכתא כתלמידא במקום רבה, עד רבא, ומרבא ואילך הלכתא כבתרא).

קצוב הוא (חיד"א אינו אלא דבר קצוב) ולא דבר מסויים הוא, וכן תורת כהנים שהוא ספרא דבי רב, וספרי שהם חומש ואלה שמות וחומש הפקודים וחומש משנה תורה (חיד"א ולא מכילתא שהוא ספר ואלה שמות מן החדש הזה לכם עד סוף ספרא. ולא ספרי שהוא ספר במדבר מן וישלחו מן המחנה עד סוף משנה תורה) ¹. מדרש (מ"ו ששמן מדרש, חיד"א ושמן של אלו מדרש), הללו קרוים בתלמוד (מ"ו והללו נקראו בתלמוד, חיד"א ונקראים בלשון התלמוד) ברייתא. יש מהם שהם הלכה ויש מהם שאין הלכה, כיצד, כל ברייתא שאין חולקין עליה בתלמוד הלכה כמותה, כגון זו אדם שהוא עומד בשדה ערום הרי זה מכסה עצמו (מ"ו וחיד"א בתבן או בקש ובכל דבר וקורא ק"ש אבל לא יתפלל עד שיכסה את עצמו, זו) ודאי הלכה כמותו שהרי אין חולקין עליה בתלמוד, ולא עוד אלא שיש לה סיוע מן התלמוד, דאמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל הישן בבילה ערום מוציא ראשו חוץ לכילה וקורא ק"ש, ואוקימנא בבילה שאינה גבוהה עשרה (מ"ו וחיד"א טפחים), דכיון שאין גבוהה עשרה טפחים, (מ"ו וחיד"א דפחיתא, חיד"א מעשרה טפחים), דמי כמאן דכריד בגווה ומכסי (מ"ו: לא מצאתי יותר), ושרי למקרי.

¹ אמר שר"ל. שני זה ושנים שלפניו נ"ל שהם תקונים שתקן הגאון חיד"א מדעתו.

למקרי ק"ש, וכ"ש בשדה דליכא (חיד"א שאין שם) בנדים, דמתכסי (חיד"א שיחכסה) בחבן ובקש ובכל כיוצא בהן ויקרא ק"ש (חיד"א ל"ג) ואל יתבטל ממלכות שמים. וכל ברייתא שחולקין עליה בתלמוד אין הלכה כמותה, דהא מתניתין דדוקא (חיד"א דהא מתניתא דיוקא טפי מברייחא) ואשכחנא בכמה דוכתין דומנין (חיד"א ל"ג) דלית הילכתא כמתניתין, כגון דאמרינן מתניתין יחידאה היא, מתניתין מני כ"ש היא, לאפוקי מב"ה, מתניתין מני ר' עקיבא היא (חיד"א ל"ג ה' תיבות אלו), ועקרין לה מן הילכתא, כ"ש ברייתא דפליגי עלה בתלמוד, דעקרין לה מן הילכתא (חיד"א ל"ג ד' תיבות), כגון (חיד"א כי הריא דתניא) העושה ציצית לעצמו (חיד"א ל"ג לעצמו) אומר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה (חיד"א: אומר זמן, דלאו הלכתא היא, דליכא לדמויי להא דאמרינן העושה), והעושה סכה (חיד"א לעצמו) אומר (חיד"א מברך) שהחיינו, דהא לא מברכין שהחיינו אלא אמאי דאתי משתא לשחא, דאמר רבינא (חיד"א רבה) כי הוינא בי רב כהנא איבעיא לן (חיד"א מהו) לומר זמן (חיד"א בר"ה ו) ביום הכפורים, כיון דמוזמן לזמן קאתי אמרינן זמן כדאמרינן בסוכה (חיד"א ל"ג ג' תיבות, ומוסיף: והכי הוא מסקנא דמלחא דקאמרינן נמי, בסוכה בסופה דשמעתא, אחי, (חיד"א אחו) לקמיה דרב יהודה, אמר (חיד"א להו) אנא אקרא חדתא נמי אמנא (חיד"א זמן), דקרא נמי אחי משחא לשחא, אלא מדכי בריר, (אולי צ"ל מהכא ברור) דעל דקאתי מוזמן לזמן הוא דמברכין שהחיינו (חיד"א ל"ג מן אלא ואילך, ומוסיף: וסוכה ולולב נמי קביע להו זמן, הילכך בעו למימר שהחיינו, אבל ציצית דלא קביע ליה זמן לא בעי למימר שהחיינו), ולאו הלכתא כההיא בריתא, הילכך לא (חיד"א ליכא) למיקם עלה דברייתא ותוספתא וספרא וספרי כי אם על פי אמוראים שבתלמוד.

חפ"ל סדר משנה - וזהו סדר התלמוד.

כל

כל רבי אלעזר בגמרא (חיד"א סתם בתלמוד) הוא ר' אלעזר בן פדת. כל רב יהודה סתם בגמרא (חיד"א סתם הוא רב יהודה) בר יוחזקאל, ורב הונא הוא בר זוגו, ושניהם תלמידיו דרב (חיד"א ורב הונא הוא בר זוגיה דשמואל). כל מעשה בחסיד אחד, או רבי יהודה בן אלעאי או ר' יהודה בן כבא, וכל היבא דאיכא חני רב ספרא משום חד ר' אני בן גמליאל הוא (חיד"א משום חד דבי רבי ומנו רבן גמליאל, בנו של רבי הוא). וכל היבא דחשכח דפליגי דב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן, ר' אלעזר ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן (חיד"א לבר מתלת דהלכה כר' אלעזר, שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן), ריש לקיש ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן לבר מן תלת דהלכתא כריש לקיש, חזא בחולץ במעוברת והפילה (חיד"א חזא בריש החולץ גבי החולץ למעוברת והפילה), חנינא ביש נוחלין במחלק נכסיו (חיד"א על פיו) ריבה לאחד ומיעט לאחר והשוה להם הזכור, חליטאה הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו, (חיד"א האב) אינו יכול למכור מפני שנתנים (חיד"א שכתובים) לכן. והבן אינו יכול למכור מפני שהם ברשות האב בהגי תלת הלכה כריש לקיש. ורב ושמואל הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני. עולא ורב ולוי אין הלכה כמותם בשבת (חיד"א מוסיף: בדיני מוקצה) משום דסבירא להו כר' שמעון (חיד"א כרב יהודה. שמואל זעירא ור' יוחנן הלכה כמותם בדיני מוקצה משום דסבירא להו כר' שמעון). רב ור' חנינא הלכה כר' חנינא (חיד"א כרב, רב ורב הונא הלכה כרב). רב הונא ורב חסדא הלכה כרב חסדא (חיד"א הונא). רב הונא ורב נחמן הלכה כרב נחמן (חיד"א הונא וכרב נחמן בדיני, רב נחמן ורב ששת הלכה כרב נחמן) בדיני וכרב ששת באיסורי. רבה ורב יוסף הלכה: (חיד"א כרבה, לבר מתלת, שדה ענין ומחצה, דהלכתא) כרב יוסף. רב אחא ורבינא הלכה כרבינא, לבר מאומצא, ביעי ומוזקי, שלשה הן בגיד הנשה, והנהו הלכות אינן כרבינא אלא כרב אחא (חיד"א ל"ג ז' תיבות). רב אשי ורב כהנא

כהנא הלכה כרב כהנא (חיד"א מוסיף : רב אשי ורכינא הלכה כרב אשי). כל היכא דפליגי שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן (חיד"א ל"ג ט' תיבות, וגרים ליה להאי כללא לעילא). והלכתא כמר בר רב אשי (חיד"א בכולה תלמודא בר ממיפך שבועה ומכתב אודיתא, דאמר מר בר-רב אשי) אפילו (חיד"א ל"ג) בדאורייתא נמי מהפכינן (חיד"א א-אשבועתא), ואוריתא זה מכתב הודאה, כגון (חיד"א ומכתב אודיתא כי ההוא) דאכמין סהדי לחבריה בכלתא, בהדין חרין מלין לית הלכתא כוותיה (חיד"א ל"ג ו' תיבות), אביי ורבא הלכתא כרבא, בר משיחא הילכתא דהלכה כוותיה דאביי, וסימנך יע"ל קנ"ס, יאוש שלא מדעת דלאביי לא הוי יאוש ולרבא הוי יאוש, עד זומסאביי אמר למפרע הוא נפסל ורבא אמר מכאן ולהבא הוא נפסל, לחי העומד מאליי אביי אמר לאו מלחא היא ורבא אמר מלחא היא¹, מומר אוכל נבלות לתיאבון להכעיס אביי אמר פסול ורבא אמר כשר, והלכתא כוותיה דאביי בהלין שיתא (חיד"א ל"ג מן יאוש ועד כאן). וכל היכא (חיד"א מוסיף דאיכא השתא) דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, והלכתא הדין (חיד"א כן הלכה)². וכל קושיא שלא הוכרעה או באחרונה או בראשונה (חיד"א לא בראשונה ולא באחרונה) עבד כוו עבד עבד כוו עבד (חיד"א עשה כוו עשה עשה כוו עשה). שמעתא היא הלכה חדא (אולי צ"ל כוותה, וגרסת חיד"א כל שמעתתא דלא איפליגו בה הלכתא היא). וכל מיהא בריחא היא, וכל מהכא שמעתא היא הלכה היא (חיד"א כל מהכא שמעתתא היא, כגון אלא מהכא, או ותפשוט לה מהכא. כל מהא בריחא היא). וכל היכא דאיכא חסתיים הלכה (חיד"א כן הלכה) נסיומא (חיד"א מוסיף דמילתא היא) ואין לך מה שתחזור (חיד"א שתחזור)

בו

(¹) אמר שר"ל. כאן חסר שתי הלכות, קדושין שאין מסורין לניאה וגלוי דעת בנטיין.

(²) אמר שר"ל. מלת הדין משפטה להיות הבין.

בו. כל אמר רחמנא הלכה למשה מסיני (חיד"א היא). כל אפנויי מפנה יתירה הוא במקרא דלא הוה צריך לכתבו כמו שאין לך עסק בו, דלא כתבו הקב"ה אלא כדי ללמוד מהם ואין לך תשובה להשיב כלום (חיד"א כל אפנויי יתירים הם במקרא ולא היה צריך לכתבו כמו איש פנוי שאין לו עסק, ולא כתבו הכתוב אלא ללמוד מהם, ואין להשיב תשובה של כלום), אפנויי (חיד"א כי פנוי) הוא ללמוד ולא להשיב. וכל תיקו דאיסורא לחומרא, דממונא לקולא. וכל היכא דאיכא בדרכנן בכחירתא (חיד"א ל"ג ב' חיבות) תרילישני בחד מילתא, באיסורא עבדינן לחומרא, בממונא עבדינן לקולא (חיד"א ל"ג ו' חיבות, וגרסו: בדאורייתא וכו' בדרכנן וכו'). וכל היכא דאיכא (חיד"א דחשכח) קמאי דפליגי כגון רב ושמואל ותשכח בתראי (חיד"א קמאי דפליגי ובתראי) דפליגי עלה דההיא (חיד"א דפליגי נמי בההיא פלוגתא), כגון אבוי ורבא או בתראי אחרני הלכה כוותיהו (חיד"א הלכתא כבתראי). וכל היכא דאיכא רבנן קמאי ורבנן בתראי (חיד"א כגון תלמידים שלהם שהוסיפו על דברי הראשונים) הלכה (חיד"א כמותם. כל לאפוקי ואם כן לית הלכתא). וכל תיובתא אין עושין כאותה תיובתא. וכל מקום שנאמר קשיא דבר תלוי הוא, (חיד"א מוסיף: כל היכא דאיכא תיובתא דפלוגי תיובתא אין הלכה כאותה פלוגי אלא כחברו) וחובתא (חיד"א ותיובתא לשון) שבירה הוא, כמו חכם ששובר דברי חברו (חיד"א ל"ג מן הוא והלאה)¹. וכל היכא (חיד"א דאיכא) הא (חיד"א לאו) בפירוש איתמר היא אותה הלכה שאתה גורס בה (חיד"א ל"ג ו' חיבות) אלא מכללא איתמר מהלכה אחריתי (חיד"א אחריתי ל"ג) שהיא מפרקא אחר או (חיד"א מאותו) פרק (חיד"א או) מענין אחר ותלכה למעשה היא, וזו הלכה למעשה היא (חיד"א היא ל"ג) עניין (חיד"א עיין) שם ותמצא אותה שמביא² (חיד"א אותה) ממקום אחר (חיד"א ותדע)³. וכל

¹ אמר שד"ל. שצירה הוא פירש תנא, לא פירש תיובתא, ותימא על הגאון חיד"א.

² אמר שד"ל. כלל זה תמוה מאד.

וכל היבא דאיכא ולא שנינהו כלומר הלא (חיד"א והלא כבר) נשאנו ונתננו בענין חיד"א זה) במקום (חיד"א בפרק) פלוני ולא השבנו (חיד"א והשבנו) חשובה בענין זה כבר. וכל היבא דאיכא (חיד"א ואנן אשינוי ניקום ונסמוך כלומר והאיל ונשאנו ונתננו בענין זה בפרק פלוני והשבנו חשובה לחכמים באלה שינויי נסמוך עליהם ¹). כל היבא דאיכא) אדרכא תירוק מלתא היא (חיד"א חידוצא הוא ומלתא אהריתא היא כלומר) שמה כך הוא ושמה אינו כך, וספרשים אותן בסברא. וכל היבא דאיכא כל הני למא לי צריכא וחוזר צריכא הא, (חיד"א חוזר ואומר וצריכא כלומר הני תרוייהו חדא) אינון ושוין כחדא, דברי אותם צריכא ודברי אותם צריכא אחרת (חיד"א ל"ג ז' תיבות), ואין מה (חיד"א כיניהם לא) קושיא ולא פלוגתא, ולא באו שחיהן אלא (חיד"א לא) לפרש ולפסוק פלוגתא דחכמים שהפליגו למעלה, שאם היה אומר צריכא ולא היה אומר צריכא (חיד"א אומר וצריכא) לא היה יודע (אולי צ"ל ידוע) מה אותה פלוגתא או הלכת כמי והיה חיד"א והיתה) ספיקא כולה (חיד"א גדולה, ולכך כתבו שחיהן כדי שלא תוכל למעות בהם כלל ולא תהיה לך בהם ספיקא כלל). וכל היבא דאיכא הא תו למא לי, (חיד"א כלומר) למא אמרת (חיד"א: הוסיף ואמר והלא כבר אמרת פעם אחרת בפרק פלתי או בפרק זה, והואיל (חיד"א והואיל) ואמרו אותה (חיד"א אותה ל"ג) שם צריך היה לומר אותה (חיד"א מה היה צריך לומר כאן, ומשיב) שאם היו חוזרים ואומרים אותה בבאן (חיד"א שאם לא היה חוזר ואומר אותה כאן) היה ספק (חיד"א היה לך ספיקא) וטענה (חיד"א או טענה) גדולה למעון בה. וכל היבא (חיד"א דאיכא) קושיא דבחר (חיד"א בחר), קושיא ולא ספיקא (חיד"א איפסיקא) הלכחא חזי היבא מטי קושיא ראשונה וגם השניה (חיד"א חזי היבא מטי במקום שיש כאלו קושיות רבוי דברים, הסתכל שם ועיין יפה, ומאותם רבוי דברים תלמוד הקושיא הראשונה והשניה). וכל היבא

¹ אמר שד"ל: הני יוסיף להפלא הפלא ופלא.

היכא דמסתפקא לך הלכה ולא ידעת כמאי קמשחעי ולא ידעת
הלכתא כמאן ומאן אמרה, חוזר והסתכל למשכה (חיד"א למשנה)
של אותה הלכה שהיא ספיקא לך וממנה תלמוד. וכל היכא דאיכא
חסורא מחסרא (חיד"א והכי קתני זה שכתוב אחר חסורי מחסרא)
אמרו חכמים חסר מן המשנה (חיד"א וכך היה ראוי במשנה)
לומר, הואיל ולא אמרה אותה משנה תקנה חכמים בגמרא.
(חיד"א וכל היכא דאיכא חסא, תוספתא היא שנוספה על המשנה,
ומה שחסר מן המשנה הוסיפו אותו חכמים בגמרא מן הברייתא).
ותוספת (חיד"א תוספתא) זו היא (חיד"א שהיא) תוספת על
המשנה ואינה (חיד"א לפיכך אינה) כחובה בלשון תנו רבנן, אלא
בלשון תנא. אע"פ שכל תנו רבנן תוספת (חיד"א תוספתא) היא.
וכל ברייתא שאינה בלשון תנו רבנן אלא בלשון תנא, ממנה
אחה למד שהיא פתורה כהנים. (חיד"א וכל היכא דאיכא ואמר
מר חשוכה היא מאותה ברייתא שהיא תוספתא, ותוספתא תנו
רבנן היא). וכל היכא דאיכא אמר מר ראה לאותה הלכה שהיא
כחובה (חיד"א הכחובה) למעלה וחדע טעמא וטעם (חיד"א תו
טעם) אחר. וכל היכא דאיכא פשיטא ולא (חיד"א לא) צריכא,
כא להוסיף קולא על קולא. וכל היכא דאיכא מאי בינייהו
חכם הוא (חיד"א אם חכם אחד הוא אומר) מה יש בין טעם
פלוגי חכם לטעם שלו, ואם שני חכמים הם אומר מה יש כבר (חיד"א
דבר יחד) בין טעם פלוגי (חיד"א חכם) לטעם פלוגי חכם. וכל
היכא דאיכא איבעיא להו אחת חכמים שהשלינו באותה הלכה
אותה הלכה צריכא להם (חיד"א אותו פסק הוצרך להם) וחס
שאלו זה את זה לענין (חיד"א לעצמם). וכל היכא דאיכא קליה
(חיד"א קמיפלגי, חכם). בשיובה היא (חיד"א היה). וכל היכא
דאיכא תיתי לי לשון קללה הוא. וכל היכא דאיכא אדבר שמיא
שמחא הוא דשמתיה (חיד"א דשמתיה). וכל היכא דאיכא מי
כדלתא הבאה (חיד"א ל"ג) מלעשות מלאכה (חיד"א קאמר). וכל
היכא דאיכא אמר ר' פלוני ומטו בה בדבר (חיד"א ל"ג) משמיה
רפלוני

דפלוני (חיד"א חלוקים היו בדבר לאמר בשם אותו חכם). וכל היכא דאיכא (חיד"א אמר ר' פלוני אמר ר' פלוני רבו היה. וכל היכא דאיכא) אמר ר' פלוני בשם (חיד"א משום) רבי פלוני (חיד"א לא) רבו (חיד"א היה). וכל היכא דאיכא מוטיב (חיד"א מתיב) קושיא היא. איחיביה יחיד ליחיד, מיתיבי רבים ליחיד. וכל היכא דאיכא והתנן והתניא ורמינהי קושיא היא ולפרכי קאתי. וכל מירי (חיד"א ל"ג) איריא קושיא היא. וכל הוינן בה וכל הוי בה קושיא היא (חיד"א גרים הכי: וכל הויה קשיא היא כגון והוינן בה או והוי בה ר' פלוני). וכל קושיא דבכל תנווי דלא כתיב בה אבוי ורבא כלל אבוי ורבא תקנום (חיד"א גרים הכי: וכל היכא שבכל תנווי שלא תמצא בה אבוי או רבא או אמוראי אחרני שמע מינה רב אשי ורבינא תקנום). ופעמים שתמצא בקושיא אבוי ורבא ורב אשי (חיד"א פפא) ורבינא, לפי שכולם ראו זה את זה ובדור אחד היו. כל רבי מארץ ישראל הוא (חיד"א הוא ל"ג) וכל רב ומר מבבל הוא (חיד"א הוא ל"ג). ר' יוחנן וריש לקיש (חיד"א היו תחלת אמוראים בארץ ישראל. רב ושמואל בבבל. ר' יוחנן וריש לקיש נהגו שררה בא"י, ורב ושמואל נהגו סררא (חיד"א שררה) בנהרדעא, ובדור אחד היו, ואחריהם רב הונא ורב חסדא, ואחריהם רב נחמן ורב ששת, ואחריהם רבה ורב יוסף, ואחריהם אבוי ורבא (חיד"א מוסיף ואחריהם רב פפא ורב כהנא), ואחריהם רב אשי ורבינא. ר' יוחנן חיה ת"ח שנה (חיד"א ת' שנים) רב חיה ש"י (חיד"א ש') שנה. ריב"ז והלל הזקן ור' עקיבא חיו (חיד"א כל אחד מהם) ק"ד שנה. רבי ור' נתן סוף משנה. רב אשי ורבינא סוף הוראה. רב גידא (חיד"א גדא) ורב סימנא סוף סברא. ר' יוחנן סוף מעשה.

חמל סדר התלמוד (חיד"א נשלם סדר תנאים ואמוראים).

ובזה

ובזה נשלמה ביגיעת נצר ובתכליות עינים העתקת המגלה הזאת; וכמה ספקות וכמה תמיהות נתעוררו בלבי בהעתיקי אותה! ולא אאריך בזה, אך אחרת אנידה לך ידידי יקירי והוא על אודות פירוש פרקי אבות אשר לפני, הנלתי ידוע בעולם. כבר הזכרתי בכרס חמד ג' עמוד 202 כי מחזור ויטרי כולל מס' אבות עם פירוש רחב ויפה, ועתה שמחתי במולא שלל רב כי בס' כ"י אשר ממנו העתקתי סדר תנאים ואמוראים מלאתי גם הפירוש ההוא למס' אבות, ומתוך שתי הנסחאות קרוב לעמוד על הנסח הישר. והנה הס' הזה מתחיל בדף ראשון, "זה הפירוש ממסכת אבות מרבנו ישעיה ז"ל". והפירוש הוא הנדפס מיוחס לרש"י; ואחרי תם הפירוש הזה מתחיל פירוש שני, ובראשו כתוב, "פירוש גפרקי אבות לרש"י ז"ל", והפירוש הזה הוא הכתוב במחזור ויטרי. והנה באמת כ"ל כי לא זה ולא זה מלאכת רש"י, ואע"פ כן הפירוש הנלתי נדפס הוא ראוי בלא ספק להיות מפורסם, כי פירוש יפה הוא, וגם קדמון הוא, ואם איננו לרש"י, הוא לאחד מתלמידיו או לאחד מקדמוני רבותינו הרפטים. והנני נותן לפניך תחלת הפירוש הזה, ואעשה עקר מן הנסח הנמצא במחזור ויטרי ובמאמר מוסגר ארשום חלופי נסחאות שמלאתי בכ"י האחר.

כך (ס"א כך היא) תחלת המשנה משה קיבל, ומסכתא זאת מסדר ישועות היא וסדרה אחר מס' ע"ז למעלה מהוריות, ונקראת מס' אבות על שם שפורש בה סדרן של אבותינו הראשונים דור אחר דור היאך קבלו תורה זה מזה, ונהגו העם לשנותה בבית הכנסת (ס"א בימות הקיץ) בין מנחה למערב בשבת, לפי שעמי הארץ (ס"א לפי שהימים ארוכים ועמי הארץ הנטלים ממלאכתן) נאספים (ס"א שם, שבו) לקריאת התורה, ומשמיעים אותם מדות תרומיות השנויות במסכתא זו פרק ליום (ס"א לשבת), כלפי שאמרו חכמים בהמניק את הכד הי ניהו חסיד מאן דמקיים מלי דאבות. והם הנהיגו להתחיל בה בל ישראל יש להם חלק לע"הב, כלפי (ס"א ל"ג) שהתחלה יפה היא, וכדי להמשיך לב עמי הארץ, שלא יתיאשו מן התשובה ומן הגאולה, לימור שאבדה תקותם מממת קצת עבדות שבידם, אבל אין צדא זו ממסכתא זו, ותחלת פרק היא במס' סנהדרין. וכמו כן הנהיגו לסיים בכל (ס"א בסוף כל) פרק ופרק ר' חנניא בן עקשיא, ואף אותה צדא אינה ממסכתא זו, אלא סוף פרק היא במס' מכות (ס"א סנהדרין) ¹ פרק אלו

¹ אמר שר"ל כי סנהדרין ומכות מסכתא אחת.

אלו הן הלוקין, ולפי שיש בה סיום נאה מהגו העם לומרם בסוף כל פרק ופרק (ס"א ל"ג י"ב תיבות). משה קבל תורה מסיני, כל התורה כלה שנכתב ושנעל פה, באותה שפירשו חכמים במאמתי קורין (ס"א בפרק א' דברכות) אמר ר' (ס"א לוי) בר חמא אמר (ס"א ואיתימא) ריש לקיש מאי דכתיב עלה אלי ההרה, והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והשטרה אשר כתבתי להורותם, לוחות כמשמעו, תורה זה משנה, מזה אלו מצות וחקים, אשר כתבתי אלו נביאים ופסוקים, להורותם זה תלמוד, מלמד שכולם ניתנו למשה בסיני. ועוד מלינו בפסחים שאר (ס"א בפסיקתא ושאר) אגדות שבשפתא לו הקצ"ה למשה במס' פרה, אמר לו אליעזר בני כך הוא אומר, יהושע בני כך הוא אומר, וזהו שאמר הכתוב דברי חכמים כדרכנות וגו' נתנו מרועה אחד, ודרשינן בהכל חייבין כחיה (ס"א ל"ג ד' תיבות) אע"פ שהללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, כולם ניתנו מרועה אחד (ס"א ל"ג ד' תיבות), רועה (ס"א טלן דבר) אחד אמרן, ואלו ואלו דברי אלהים חיים (ס"א מוסיף: הם, ולפיכך לא ניתנה תורה מתוכה, שאילו כך לא היה רשות למורה שירה)¹. ותורה שנע"פ היא סמנטירין אל הקצ"ה, כמו שפירשו רבותינו באגדה, והוא שאמר הכתוב אכתב לו רובי תורותי כמו זר נחשבו, שאין לך דבר הנתונה (ס"א בחורה) בנביאים (ס"א ובכתובים) שלריבה תלמוד שלא נאמרה למשה בסיני, אבל לא ניתנה ליכתב על ידו (ס"א על ידי משה) עד שנאו סופרים שכל דור ודור וכתבום על פי רוח הקדש (ס"א שהיתה בהם) כמו שנגזר עליהם משנת ימי בראשית² כמו שנ' זה ספר תולדות אדם כלפני אידיהן, והוא שאנו אומרים בתלמוד בכמה דברים בסנהדרין פ' בהן גדול וניומא (ס"א ל"ג ה' תיבות, וכן כלפני אידיהן ל"ג) גמרא (ס"א הלכתא

¹ אמר שר"ל: הלוא זה הדבר אשר כתבתי אליך זה שנה (כרם חמד ג' עמוד 88) כי התורה שנע"פ נשמרו החכמים מלכתוב אותה על ספר, למען יוכלו כ"ד שכל דור ודור לחקן ולהחליף כפי צורך המקום והזמן, והיום הזה הקרה ה' לפני אחד מן הקדמונים המסייע לי ואולי הלשון הזה לא מן המפרש הוא, אך לקוה הוא מאחד ממקצועות דברי רז"ל, ואני איני זכור עכשו מקומו אינו. והיה לי להאריך בזה, אלא שאין כאן מקומו.

² אמר שר"ל: נאמרו שהסופרים שכל דור ודור כתבו, כוונתו על הנביאים ובעלי כתיב הקדש, לא על התנאים ואמוראים, וכמו שמפרש כוונתו והולך.

הלכתא) גמירי לה ואחא יתקאל ואסמכה אקרא, ולכך אני אומר שנקראו בניאים ובתונים דברי קבלה, שהיו מקובלין ובאים מימות משה, ומכל מקום אינם שוים למשה ספרים שכולן מנות וחקים. ולא אלו בלבד נאמרו (ס"א בסיני, אלא אף התרגום ופיסוקי המקראות והטעמים נאמרו) למשה מסיני בעל פה, באותה שנינו באין בין המודר (ס"א באין בין במסכת מגלה לפי סברתי באין בין מזורע מוסגר למזורע מוחלט) ¹. א"ר יתחק מקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא בתיבין ובתיבין ולא קריין הל"מ, ואמר רב חננאל אמר רב (ס"א מאי דכתיב) ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ואם שכל וינינו במקרא, ומסיק זו פיסוק טעמים, וזהו כי הא דא' פרק הוציאו לו, שלש (ס"א וזהו ספיקתו של איסי שהיה אומר חמשה) מקראות שאין להם הכרע מן התורה, ומההיא דהכל חייבין בראיה, היכי קאמר ויעלו עולות כבשים וגו', נפקא מינה לפיסוקי טעמא (ס"א ל"ג י"ו תיבות), שטעמי הנגינות (ס"א הניגונים) הם (ס"א הוא) שנאמרו (ס"א שני) למשה, מי חולש ומי זוקף ומי יושב ומי עומד ומי העולה ומי היורד ומי המונח, אבל סימני הנגינות סופרים הוא שתקנום, ולפיכך אין ניקוד נוצרי ² דומה לניקוד שלנו, ולא שניהם דומים לניקוד ארץ ישראל ³, ומפני שהטעמים (ס"א שהיו הטעמים) והנגינות משתבחים הוא שתקנום, וסמכו על מה שאמר הכתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך, ולפיכך לא ניתן ספר תורה לינוקד, שאע"פ שניתנו פסוקי הטעמים ונגינות הקרייה מקייני במסורת דכתיב ואם שכל, על פה נאמרו, ולא בסימני נקודה בספר (ס"א ל"ג י"ח תיבות). ועוד מזינו במס' מגלה שהתרגום ניתן בסיני, אלא שכתוהו וחזרו ויסדוהו, ולפיכך זכה תרגום שאמרו חכמים (ס"א ל"ג שאמרו חכמים, ומוסיף שזריך אדם) להשלים פרשיותיו עם הכנור שגם מקרא ואחד תרגום, מה שאין כן בכל מקום (ס"א לשון), וכן אמר רב עמרם שהציב מר רב נטרוגאי גאון ⁴. ואמרינן נמי בהקורא את

¹ אמר שד"ל: הרי זו תוספת משובשת שהוסיף אדם בגליון, כי לא ידע איפה הוא פרק אין בין.

² אמר שד"ל: ז"ל עברני, והוא שס התאר מן עבריה, וכמהו בפירוש המיוחס לרש"י בסוף פרק ראשון תמלא ובמשה עברנית אין כתיב שם פסוק; ובס"א ניקוד עברייא.

³ אמר שד"ל: זה חדש גדול, הלכך עיון וחפז הדבה.

⁴ אמר שד"ל: עיון כרם חמד ג' עמוד 200.

את המגלה למפרע וא"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן מאי דכתיב ועליהם ככל הדברים, מלמד שהראה לו הקב"ה למשה בסיני דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים (ס"א ל"ג ל"ב תבות).

אמר שר"ל המיוחד: כל זה פירוש משה קבל תורה מסיני, ואח"כ מתחיל ומסרה ליהושע דכתיב ויען יהושע בן נון משדת משה. ודע ידידי כי פירוש אבות לרד"ק אשר הזכיר דע ראססי ואמר שהוא נדפס בסדר התפלה הנדפס בעיר טרין בשנת רפ"ה, חלוס הוא, כי עתה מקרוב קנה ידידנו אלמנזי את התפלה ההיא דפוס טרין, ועיני ראו ולא זר כי הפירוש המיוחס בדפוס הוא לרד"ק אינו אלא הפירוש הידוע בדפוס בשם פירוש רש"י. וכן אשבות ממלאכתי אשר עבדתי בה עשה ימים רכופים, ואחיה ידידי יקירי שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום.

פאדובה כ"ב סיון תקצ"ח.

אוהבך ש"ד"ל.

מכתב כד

אמר המעיר אין די תודות להחכם החוקר מו"ה שד"ל נ"י, בעבור המתנה הטובה אשר שלח לנו סדר תנאים ואמוראים עם ההערות מהעתקות שונות אשר לפניו. ואין ספורות להתועלויות היוצאות ממנו לכל מעיין. ויפה כתב שאם היה בא להעיר על כל דבר שהיה להעיר עליו, היה מוכרח לעשות על המגלה הזאת פירוש ארוך. ובאמת יש לעמוד על כל שורה ושורה. אך לא זה המקום. אולם בדבר אחד מלאתי כי נחון הוא לדבר עליו, בעבור כי נכחו בו רבים וכן שלמים, ועי"ז באה מבוכה גדולה בתולדות הזמנים והאנשים, ובהסרתה יזרח אור חדש עליהם, ועינינו רבים קדמונים יבאו על מכונם. והוא בסדר דורות הנשיאים וזמן אחד המיוחד שבהם הוא רבינו הקדוש.

א והנה הגאון בעל ס' יוחסין כתב בסוף אות ג' מאמוראים ח"ל: בספר הגאונים ז"ל הזכיר בו זה הסדר, רבינו הקדוש ור' גמליאל בנו ויהודה נשיאה בנו [והלל בנו, כז"ל וכן הוא בדפוס קושטנינה ולחם חמה על זה בס"ד שראה רק ד' קראקא. וכן הוא בש"ק ד"א כ"ה ב' וכו'. אולם גם ביוחסין ד' קראקא מתוקן הדבר במקום אחד שגלות ה' מאמוראים כתב הלל הנשיא בנו של ר' יהודה נשיאה תקן העיבור] אשר תקן העיבור כמו שהביא רש"י דוראן בפירושו האזהרות, ורבן גמליאל